

Francis Bacon, *Η Μεγάλη Αναμόρφωση*, Εκδ. Στάχυ, Αθήνα, Νοέμβριος 2000

Το βιβλίο του Francis Bacon (1561-1626) *Η Μεγάλη Αναμόρφωση* (τίτλος πρωτοτύπου *Instauratio Magna*) εκδόθηκε πρόσφατα στα ελληνικά από τις εκδόσεις Στάχυ σε μετάφραση και επιμέλεια του Θάνου Χριστακόπουλου. Η *Instauratio Magna* αποτελεί τον πρόλογο στο κλασικό έργο *Novum Organum* του ίδιου συγγραφέα. Τα δύο έργα δεν είναι ανεξάρτητα το ένα από το άλλο, αλλά αποτελούν μία ενότητα που είδε το φως της δημοσιότητας στα 1620.

Ουσιαστικά το έργο του Bacon είναι άγνωστο στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό (με εξαίρεση τα *Φιλοσοφικά και Πολιτικά Δοκίμια* και τη *Νέα Ατλαντίδα* από τις εκδόσεις Αναγνωστίδη). Θα άξιζαν συγχαρητήρια στον επιμελητή της έκδοσης που έμαθε λατινικά προκειμένου να μελετήσει το έργο του Bacon στο πρωτότυπο, αλλά και να το αντιπαραβάλλει με δύο αγγλικές νεότερες μεταφράσεις του. Το βιβλίο ξεκινά με τη χρονολογική εργοβιογραφία του Bacon. Ακολουθεί μια εκτενής εισαγωγή του επιμελητή στο θέμα, που μας διαφωτίζει αρκετά για το ρόλο του έργου, καθώς και για κάποια επιμέρους σημεία του. Ο Bacon, όπως είναι γνωστό, έζησε στο μεταίχμιο ανάμεσα στο Μεσαίωνα και την Αναγέννηση. Με την *Instauratio Magna* επιχείρησε να θέσει κάποιες αρχές για την πιο ορθολογική ανάπτυξη της «επιστήμης» εκμεταλλευόμενος την καταγραφή των μέχρι τότε γνώσεων. Την εν λόγω καταγραφή την προτείνει ο ίδιος μέσα από το έργο του και μάλιστα τη θέτει ως έναν από τους κεντρικούς στό-

χους. Συνεπώς ο Bacon επιχειρεί να αναμορφώσει ή καλύτερα να επαναθεμελιώσει τη γνώση και την επιστήμη (scientia).

Ο Bacon στον πρόλογο του έργου του επισημαίνει την αδυναμία του νου να υπερβεί τις «Ηράκλειες Στήλες» της γνώσης. Αδυναμία που προέρχεται από το γεγονός ότι οι άνθρωποι «άλλοτε υπερεκτιμούν και άλλοτε υποβαθμίζουν τις ικανότητές τους», επειδή δεν έχει γίνει η καταγραφή των ανθρώπινων κατακτήσεων. Η φιλοσοφία, και μάλιστα η αρχαία ελληνική με κύρια συνιστώσα της την αριστοτέλεια, συνιστά τροχόπεδη για την ανάπτυξη της επιστήμης. Και αυτό, επειδή η φιλοσοφία έθεσε μεν γόνιμα ερωτήματα, αλλά δεν παρήγαγε αποτελέσματα. Ο ίδιος χαρακτηρίζει «αβέβαιο» το φως των αισθήσεων, των επιμέρους πειραμάτων και των ειδικών γεγονότων. Προτείνει «να εκτεθούν τα πράγματα γυμνά και ανοικτά ως έχουν», για να είναι δυνατό «τα σφάλματά μας (να) μπορούν να παρατηρηθούν ευκολότερα και να απομονωθούν προτού επηρεάσουν σημαντικά το σύνολο της γνώσης, ώστε να μπορούν να συνεχιστούν ευκολότερα οι εργασίες μας. Κι έτσι ελπίζουμε να καθιερωθεί για πάντα μια αληθινή και νόμιμη ένωση ανάμεσα στην πειραματική και την ορθολογική ικανότητα, των οποίων τα αποτυχημένα και δυσώιωνα διαζύγια και αποκηρύξεις έχουν διασαλεύσει το καθέτι μέσα στην οικογένεια της ανθρωπότητας» (σελ. 59-60).

Ο Bacon προχωρά στην περιγραφή της κατανομής του έργου του σε έξι μέρη. Ρίχνουμε ιδιαίτερο βάρος στο 2ο («Νέο

Όργανο ή Κατευθύνσεις για την ερμηνεία της Φύσης»), στο οποίο παραθέτει την ανεπάρκεια του αριστοτελικού συλλογισμού της μορφής: «Αν το Α συνεπάγεται το Β, και αν το Β συνεπάγεται το Γ, τότε και το Α συνεπάγεται το Γ». Η επιχειρηματολογία του στηρίζεται στο γεγονός ότι οι συλλογισμοί συνίστανται από προτάσεις και οι προτάσεις από λέξεις των οποίων το νόημα δεν είναι πάντα σαφώς οριοθετημένο. Άρα η πλάνη πάντα караδοκεί στη γωνία. Ο Bacon όμως στοχεύει στην παράθεση των ανθρώπινων κατακτήσεων με απώτερο σκοπό την ανεύρεση των γενικών αρχών και όχι απλά των πιθανών αιτιών ή αυτών των φαινομένων που συμφωνούν με προκείμενες αρχές, γι' αυτό και αντιπαραθέτει την ανθρώπινη εμπειρία, το πείραμα και τον (μη αριθμητικό) επαγωγικό συλλογισμό. Η μέθοδος αυτή παρουσιάζει προβλήματα, καθώς δεν μπορούμε να εμπιστευόμαστε πάντα τις κρίσεις του ανθρώπινου που προκύπτουν από την εμπειρία ή από την κοινή λογική. Άρα χρειάζεται η διατύπωση μιας τέτοιας μορφής επαγωγής, ώστε να μπορούν οι επιστήμες να κάνουν σωστές απορρίψεις και αποδοχές. Η διατύπωση μιας τέτοιας επαγωγής είναι και μια από τις κυρίαρχες πλευρές του έργου του και, όπως συμφωνούν και οι περισσότεροι μελετητές του, μάλλον δεν κατάφερε να τη φέρει σε πέρας με επιτυχία. Στην προσπάθειά του αυτή απορρίπτει κάθε μορφή δεισιδαιμονίας. Εμπιστεύεται κατάλληλα όργανα που θα εξοπλίσουν τα πειράματά μας και θα διώξουν τις ενδεχόμενες πλάνες του νου κατά τη διάρκεια της τέλεσής τους. Από αυτά θα προκύψει μια νέα φιλοσοφία ως απόρροια μιας σωστής και ξεκάθαρης έρευνας.

Όπως θα φανεί και αργότερα στο έργο του, η ανεπάρκεια γνώσεων της εποχής του,

αλλά και ο υπέρμετρος εγωισμός του ίδιου, δεν του επέτρεψαν να στοιχειοθετήσει ένα συστηματικότερο τρόπο θεμελίωσης της γνώσης. Ομολογουμένως, το ξεπέραςμα του μεσαιωνισμού και της φεουδαρχίας, αλλά και η «επώδυνη» μετάβαση σε μια περίοδο μεταβολής των τρόπων παραγωγής (17ος αιώνας — πρώιμα στάδια της καπιταλιστικής παραγωγής) είναι στοιχεία που εμπνέουν στον Bacon μια ριζοσπαστική σύγχυση στο σκέπτεσθαι. Ήδη στο επόμενο μέρος της *Instauratio Magna* ο συγγραφέας επιχειρεί να θέσει μια σειρά «αφορισμών», που αφορούν την «Προπαρασκευή προς μια Φυσική και Πειραματική Ιστορία». Είναι φανερό, όπως σημειώνει και ο επιμελητής της έκδοσης, ότι ονειρεύεται τη σύνταξη μιας «Εγκυκλοπαίδειας», έργο που θα προετοιμασθεί μερικά χρόνια αργότερα από τους D' Alembert και Diderot. Μέσα από τους αφορισμούς του επιχειρεί να δει μια φύση την οποία να μην υπηρετεί ο άνθρωπος, αλλά ταυτόχρονα μπορεί να την εκμεταλλευτεί για να βελτιώσει τη ζωή του. Η μελέτη της πρέπει να γίνει χωρίς κανενός είδους φιλοσοφικούς περιορισμούς, καθώς αντιλαμβάνεται ότι μέσα από την έρευνα αυτή θα διευρυνθεί και ο ανθρώπινος νους, που μέχρι τώρα υπέκειτο σε αναστολές και πλάνες.

Συμπερασματικά, ο Bacon επιχειρεί να αντιταχθεί στη μη συστηματική και λανθασμένη προσέγγιση της φύσης και της φυσικής φιλοσοφίας. Καταλαβαίνει την αναγκαιότητα να προσφέρει μια καινούρια ορθή μέθοδο, αλλά δεν το καταφέρνει. Ο ίδιος πίστευε ότι ήταν κάτοχος σχεδόν όλων των γνώσεων της εποχής του και κόμπαζε για τις προτάσεις του. Διακατέχεται από έναν ενθουσιασμό ταξινόμησης και καταλογογράφησης των γνώσεων, που όμως συχνά συνοδεύεται από υπερβολικές εκφράσεις,

αλληλοεπικαλύψεις και επαναλήψεις, όχι σπάνια ανούσιες. Παράλληλα, σαν τον Γαλιλαίο, επεχείρησε να εκμεταλλευθεί την εύνοια του καθεστώτος για να περάσει τις απόψεις του.

Θα θέλαμε να αναφέρουμε σε αυτό το σημείο ότι ο μεταφραστής-επιμελητής παραθέτει κατά τη διάρκεια του κυρίως κειμένου αξιολογικά διαφωτιστικά σχόλια που βοηθούν τον αναγνώστη στην καλύτερη κατανόηση του κειμένου, συνοδευμένα πάντα με την παράθεση της σχετικής βιβλιογραφίας. Πρέπει να επισημάνουμε όμως, ότι πουθενά δε γίνεται σχολιασμός για την πολυσυζητημένη έννοια *scientia*, την οποία ο επιμελητής τότε αποδίδει ως γνώση (π.χ. σελ. 16) και τότε ως «επιστήμη» (π.χ. σελ. 24). Στην εισαγωγή του ο μεταφραστής δίδει έναν εκτενή και ενδελεχή σχολιασμό της έννοιας *Instauratio*, πιστεύουμε όμως ότι η παραπομπή και η παράθεση ρωμαϊκών νομικών αποσπασμάτων, καθώς και αποσπασμάτων από τη λατινική μετάφραση της Αγίας Γραφής, καταντά μάλλον κουραστική για τον αναγνώστη, χωρίς να διαφωτίζει ιδιαίτερα το κείμενο του συγγραφέα. Εύστοχη είναι η αναφορά στο ζήτημα που έχει προκύψει για το αν ο Bacon και ο Shakespeare ήταν το ίδιο πρόσωπο, αλλά προς τη σχετική παράθεση 20 σχεδόν άρθρων της διεθνούς βιβλιογραφίας για το θέμα; Καθώς επίσης, εδώ και 400 περίπου χρόνια, έχουν χυθεί χιλιάδες τόνοι μελάνι πάνω

στις απόψεις του Bacon, γιατί ο επιμελητής στον πρόλογο του επιλέγει να συντάσσεται και να αντιπαρατίθεται μόνο με τον Whitney (π.χ. σελ. 23 και 26); Δεν κατανοήσαμε ακόμη γιατί παρουσιάζονται οι τίτλοι των έργων του συγγραφέα τότε στα ελληνικά και τότε στα λατινικά (σελ. 13-15). (Επισημαίνουμε ότι το κλασικό έργο *Νέα Ατλαντίδα* δε γράφτηκε το 1624 αλλά το 1610 και εκδόθηκε το 1627, μετά το θάνατο του Bacon).

Κατά τη γνώμη μας, θα ήταν πιο εύστοχο να γραφτεί μια γενικότερη εισαγωγή για το έργο και τη συμβολή του Bacon, μιας που ο ίδιος δεν είναι ιδιαίτερα οικείος στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό. Οι πλατεϊασμοί της εισαγωγής του επιμελητή και οι υπερβολές στην παράθεση βιβλιογραφίας σε εξειδικευμένα περιοδικά και κείμενα δε διαφωτίζουν περισσότερο τον αναγνώστη. Τέλος, πιστεύουμε πως θα ήταν προτιμότερο η *Instauratio* να παρουσιαστεί σε ενιαίο βιβλίο με το *Novum Organum*, αφού το πρώτο αποτελεί πρόλογο του δεύτερου. Εξάλλου ο ίδιος ο επιμελητής αναφέρεται συχνά στο δεύτερο έργο, αλλά και στην προσεχή έκδοσή του. Γνώμη μας είναι, όμως, πως τέτοιες αξιολογικές και φιλόδοξες προσπάθειες δεν πρέπει να εντάσσονται στην τηλεοπτική λογική «To Be Continued».

Αντώνης Περιβολάκης